

Яким Горак

ПІЗНАЮЧИ ПРОФЕСОРА КРИШТАЛЬСЬКОГО

Ім'я професора Олега Криштальського знайоме мені ще з років навчання у Львівській спеціальній музичній школі-інтернат ім. С. Крушельницької від своєї тітки – педагога цієї школи, а згодом моєї учительки по фортеп'яно – Марти Андріївни Булки. Вона, разом зі своїм чоловіком – професором консерваторії Юрієм Петровичем – були багатолітніми друзями Олега Романовича, приятелювали сім'ями, їздили разом на відпочинок. Марта Андріївна розповідала мені, що для неї як педагога класу фортеп'яно завжди були цікавими і корисними щорічні консультації зі своїми учнями-випускниками в Олега Криштальського, які відбувалися з її ініціативи за 2–3 місяці до вступних екзаменів у Львівську консерваторію, коли програма була з учнем вже випрацьована. На консультації учень виконував програму перед професором, який слухав з нотами і олівцем у руках і свої зауваження висловлював не учневі, а педагогові, роблячи відповідні позначки у нотах. Неодноразово Марта Андріївна говорила мені про його особливо цінні вказівки щодо виконання прелюдій і фуг Баха, а також класичних сонат Моцарта та Бетовена, причому Олег Романович давав конкретні вказівки, добираючи дотепні слова.

Ставши студентом теоретико-композиторського факультету ВМІ ім. М. Лисенка, я не навчався в Олега Романовича, але не міг не звернути увагу на цю колоритну постать. Його фігура – класичний вигляд професора: невисокого росту чоловік в окулярах, доволі гладкої комплекції, в костюмі при краватці, з великим шкіряним портфелем і з характерною, дещо крихкаючою манерою говорення. Заговорити з ним тоді я не наслідуювався (та й не було про що), обмежувалося ввічливим вітанням при зустрічі в коридорі, але сама думка, що це – Криштальський, про якого я не раз чув, сповняла мене хвилюванням.

Підчас мого навчання на першому чи другому курсі на одному зі збірних концертів студентів-п'яністів одна моя знайома виконувала знамениті "Liebestraum" Ліста. Хоч назагал виступ був вдалий, виконання мене не переконувало: воно видавалося мені плакатним, не пропущеним крізь себе, не відчутим в характері (ще й назву переклали недоладно – «Мрії кохання»), з типовими для загального уявлення про виконання лістівської музики технічною бравурою де треба і не треба. Але сказати знайомій про своє враження про виконання я не наважувався, боячись образити чи стягнути на себе гнів. Олег Романович був серед слухачів на концерті, не приховував своїх емоцій і вражень, майже ввіголоса висловлюючи критичні зауваження колегам, що сиділи поруч, і зауваження ті могли почути з півзалу публіки. По закінченні концерту підійшов до цієї дівчини і в моїй присутності висловив концертантові «найвищі суперлятиви» (ці слова не раз я потім чув з уст Олега Романовича, з слів їх запам'ятав). Зараз не пригадую про що конкретно і в якому контексті він їй говорив, але в пам'яті з цього епізоду збереглося лише промовлене ним з особливо благальною, дитячо-наївною, неможливою до передання інтонацією побажання до виконання цього твору: «Ви попросіть того чоловіка». Скільки років минуло з того часу, за той час я вже вивчив для себе ту лістівську п'єсу і кожний раз, граючи її, пригадую те побажання Олега Романовича. Пізніше я довідався, що в основу цієї мініатюри покладено музичний матеріал лістівського романсу, який містить закличні слова: «Люби, кохай і будь коханим!». Тому тепер побажання Олега Романовича для себе інтерпретую як слід перенести в площину інтимної сцени між закоханими. Виконання в такому дусі набуває зовсім іншого і переконливішого змістового відтінку – зникає плакатність, появляється глибина і відвертість вислову, вимальовується можливість динамічного розвитку.

Незабаром після того я вперше почув гру професора Криштальського. Це був знаменитий сольний концерт п'яніста у Львівській філармонії 1993 року, в рамках якого відбулося прем'єрне виконання щойно опублікованої тоді фортеп'яної сонати Василя Барвінського. Як тепер бачу появу тоді Олега Романовича на сцені. Він легко, по-молодечому випурхнув з-за куліс. У чорному фракі, при метелику, повнота його скрадалася, він наче виструнчився, помолодів. Лице його торжественно-схвилюване пломеніло і давало зрозуміти в публіці, що зараз вона стане свідком чогось ексклюзивного і незабутнього. Я вперше збагнув, що переді мною не професор Криштальський, якого я бачу в коридорах консерваторії, а артист Криштальський. І хоч я свідомий був, що це одна і та ж людина, мені здавалося, що це різні особи – настільки різуче було переображення його на сцені.

Перший відділ концерту склали твори Василя Барвінського. Починав п'яніст з двох Прелюдій (e-moll, Fis-dur), відразу причаровуючи слухача своїм туше, барвою звучання інструмента (глибокий оксамитовий інтелігентний звук, особливо м'які баси у першій Прелюдії) і ясністю показу усієї багатшарової фактури непростих творів Барвінського. Сонату Олег Романович грав з нот (очевидно, запобігаючи сценічному хвилюванню і розуміючи важливість прем'єри), але не передбачив потреби посадити коло себе помічника для перегортання нот в процесі виконання (в цьому він зізнався потім мені сам). Не маючи змоги сам перегортати сторінки, п'яніст мусів виконувати твір здебільшого напам'ять, а оскільки попередньо цього не практикував, то змушений був зупинитися, відшукувати в нотах відповідний фрагмент, щоб продовжити виконання. Ті зупинки і пошуки його помітно дратували, він хвилювався, шарпав ноти. Тому виконання сонати не створило очікуваного враження, хоча ті фрагменти між зупинками зраджували майстра звуку і глибокого інтерпретатора.

Зате другий відділ, цілком складений з творів Шопена, був правдивою феєрією. Для мене ще відтоді еталоном, найбільш наближеним до мого розуміння стилю і сутності музики цього композитора, були (і лишаються донині) виконання Артура Рубінштейна і Генріха Нейгауза. Яке було моє щастя і захоплення, коли я почув цей же стиль виконання Шопена з-під рук Олега Криштальського! Шляхетність і імпазантність, не перечуленість і не пересолодженість, випрацюваність кожної деталі, чудове туше, а головне – все це подано природньо просто і натхненно. З виконаних шопенівських композицій особливо запам'яталися Експромт Ges-dur op. 51, Мазурка cis-moll op. 30 № 4 і два Вальси (здається, As-dur і h-moll з op. 69). Можу з певністю тепер сказати: у Львові тепер є чимало п'яністів, кожен з них по-своєму цікавий і переконливий у виконанні, кожен з них виконує твори Шопена, однак ніхто з них не піднявся до такого рівня інтерпретації музики цього композитора, як Криштальський. Весь чудесний концерт довершували два наддатки – Етюд Шопена f-moll з «Методи метод» з його природньо рубатним поліритмічним поєднанням двох незалежних ліній та іскрометний Експромт Шуберта Es-dur з op. 90.

Вдруге гру Олега Романовича мені вдалося почути 2000 року, коли сольним концертом на сцені Львівської філармонії п'яніст відсвяткував свій 70-літній ювілей. Програма концерту була складена лише з творів львівських композиторів: 2 Прелюдії В. Барвінського (ті ж, що я чув на попередньому концерті), А. Кос-Анатольського, низка творів М. Колесси (цикл «Дрібнички» і «Сонатіна»), а завершував концерт Фортеп'яний секстет (варіації) Барвінського, виконаний в ансамблі з викладачами консерваторії. Враження були незабутні. Лише знання того, що Олег Романович в різні періоди свого життя був особисто знайомий зі всіма названими композиторами, перед якими виступав і які давали йому якісь вказівки до виконання своїх творів – робило це виконання особливим, майже авторським. Найбільше запали в душу з цього огляду траурного характеру Прелюд А. Кос-Анатольського, Сонатіна М. Колесси і секстет В. Барвінського (особливо лірницька пісня і фінальна коломийка). Що Сонатіна була «козирем» і «родзинкою» у репертуарі Криштальського я вже на той час знав і в цьому ще раз переконався: передана грою присадкуватість початкової теми фіналу настільки рельєфно відображала націо-

нальний характер, що викликала бажання перейняти цю манеру гри. А з яким почуттям гумору були виконані «Дрібнички»! Виконання якоїсь однієї п'єси з цього циклу не задовольнило артиста (хоч для слухача це було непомітно) і по завершенні її він зробив характеристичний помах рукою, мовляв, не вийшло – ну й біда з ним!

Приголомшений почутим концертом, я описав своє захоплення у рецензії¹. Минуло коло 2–3 тижнів після концерту й публікації рецензії, і при випадковій зустрічі з Олегом Романовичем на вулиці я висловив йому своє захоплення. «А то Ви про мене написали?» – питає він. Відповідаю, стверджуючи. «Я Вам дуже дякую, але невже я так добре грав?» Я знітився, пробував відповісти, що написав щиро, так як відчував. Подякам не було кінця. Подібні розмови при принагідних зустрічах повторилися ще 2 чи 3 рази. Я й досі не збагну: чи Олег Романович справді забував, що ми це вже обговорювали, чи це була артистично розіграна форма подяки? Після цієї рецензії Олег Романович мене зауважив і кожний раз при зустрічі на моє вітання відповідав старогалицьким «Моє ушанованне!» чи «Моє поважанне!» і з легким наклоном вперед простягав руку для вітання.

Частини програми цього львівського ювілейного концерту Олег Романович повторив того ж року у Коломиї, де його запросили виступити в рамках Шостої міжнародної українсько-польської конференції «Musica Galiciana». Виступ п'яніста завершував перший день роботи конференції і відбувався в залі Музею міста Коломиї. Я брав участь у конференції і був на виступі Олега Романовича. Виступу дуже заважала поведінка публіки, яка сновигала то в зал, то з залу. Олег Романович навіть змушений був перервати гру і попросити тишини.

По закінченні концерту всіх учасників конференції гостили у затишному кафе. За одним з крайніх столиків, де я зайняв місце, раптом опинилося добірне професорське товариство – Наталія Кашкадамова, Юрій Ясіновський, Ярема Якуб'як. Долучився до нашого товариства і не переодягнений ще після концертного виступу Олег Романович. Коли дійшла справа до почастунку, мене уповноважили наливати в чарки горілку. Відкривши пляшку, наповнюю чарку Наталії Борисівни, відтак наближаю її до чарки Олега Романовича, котрий сидить, склавши руки на животі. «Мені чуть-чуть», – просить він своїм характерним голосом. Не підозрюючи нічого, цілковито серйозно наливаю кілька крапель на дно чарки. «Я просив чуть-чуть, но чого так мало?!», – з неприхованим незадоволенням вигукнув Олег Романович, коли я приготувався наповнювати вже наступну чарку. Всі розсміялися. Після того я вже наливав повну чарку кожному.

Не належу до любителів гучних, тривалих і велелюдних застіль, але той вечір був особливо приємним. Пізнавши на той час професора Криштальського і артиста п'яніста Криштальського, тоді я відкрив для себе одну з рисочок його людського характеру. Олег Романович вмів забавлятися в товаристві за столом, відпускав гронами вишукані дотепи, тости, яких у нього був невичерпний, мабуть, арсенал до кожної нагоди, і ними звеселяв весь зал. За столом в товаристві Криштальський був не менш приголомшуючий, цікавий і ефектний, ніж за інструментом. Дотепи перемішувалися із серйозними розмовами, спілкуванням на глибинні професійні

¹ Триумф легендарного Маестро // *Поступ* (2000/157, 22 вересня), с. 8

теми – наприклад, про спільне і відмінне у композиторських стилях і виконанні творів Б. Бартока і М. Колесси, імпресіоністів і В. Барвінського. Говорив цілком аргументовано і слушно, що викликало у мене шанобливий подив і захоплення, оскільки далеко не кожний виконавець здатний до глибокого аналізу виконуваних ним творів, і взагалі – витягти виконавців на подібні розмови є доволі складно. Відгоди мені здається, що з Олега Романовича міг би бути цікавий музикознавець-науковець, але тільки згодом я дізнався, що він писав колись наукові праці, рецензував концерти – словом, мав досвід в цій ділянці, але не регулярно.

2003 року мені випала нагода поспілкуватися ближче з Олегом Романовичем. Підставою для цього став організований у Львові професором Марією Крушельницькою Четвертий фестиваль п'яністів лауреатів міжнародного конкурсу пам'яті В. Горовиця. Цей фестиваль, як і попередні три, був об'єктом посиленого інтересу музичної публіки, а для п'яністів-виконавців просто фурором. Олег Романович був постійним слухачем всіх концертів фестивалю (як і, до слова, до кінця днів своїх відвідував всі п'яністичні концерти). Про виступи на цьому фестивалі я підготував розгорнену рецензію, яку при публікації істотно вкоротили². Після публікації рецензії до мене звернулася Марія Тарасівна з ініціативою: чи не міг би я взяти інтерв'ю в Олега Романовича, який виявив бажання поділитися міркуваннями про фестиваль. Я радо погодився і в попередньо домовлений час з диктофоном і підготованими питаннями прийшов до нього. Ми засіли в одній з п'яністичних аудиторій консерваторії за стіл і без жодних попередніх запитань Олег Романович монологом в 15–20 хвилин виклав свої думки. Говорив конструктивно, логічно, чітко і гострокритично, наче це була вже сформована рецензія чи стаття. Я навіть подумав в той момент, що якби Олег Романович сам виклав на папері ці думки і дав їх в друк – така стаття-оцінка авторитетного п'яніста була б значно вагоміша, аніж записане з його слів. Мені залишалось задати лише кілька уточнюючих питань.

На закінчення розмови я не втримався зі своєю цікавістю засягти консультації у Олега Романовича щодо того, як вчити E-dur'ну середину полонеза оп. 53 Шопена, щоб при виконанні октав в темпі не затискала ліву руку (тим полонезом я захоплювався в той час і вивчав його для себе). Вистукуючи пальцями по столі, він тут же мені пояснив. Отже, спочатку першим пальцем лівої руки грати верхню лінію октав, почавши з повільного і доводячи до потрібного темпу. При цьому треба слідкувати, щоб рука не затискала і палець чітко попадав на клавішу. Відтак цю процедуру проробити п'ятим пальцем лівої руки з нижньою лінією октавних дублювань. Тоді переходити до виконання октав, але не відразу грати октавами чотири ноти кожної групи (e-dis-cis-h), а брати октавами лише крайні ноти групи, а середні грати одноголосно, почергово або першим пальцем верхню лінію октав, або п'ятим нижню. Коли і це буде доведено до темпу, тоді грати октавами як написано, але також не захоплюватися відразу швидким темпом.

Списавши з диктофона перебіг розмови, не вносячи жодних правок, я відніс матеріал для друку в редакцію, а копію написаного передав для ознайомлення Олегові Романовичу. На другий день вранці прокидаюся від телефонного дзвінка.

² Свято талановитих піаністів // *За вільну Україну* (2003/21–22 березня), с. 5.

Здійнявши трубку, чую схвильований голос: «То Криштальський. Я прочитав Ваш матеріал. Ви мені хочете авантуру зробити?!» Після того йшла невелика тирада, суть якої зводилася до потреби термінового вилучення окремих фрагментів тексту – найбільш критичних, що, як на мене, становили «сіль» розмови. Я, вибачившись, пробував пояснити, що все написано дослівно як було сказано, а говорилося, що це для друку в пресі. Всі запропоновані для вилучення уступи складають найбільшу цінність, і без них матеріал дуже втрачає. Однак прохання Криштальського було наполегливе, і довелося бігти в редакцію, забрати текст, передрукувати його заново, а відтак знову подавати до друку. виправлене інтерв'ю було опубліковане³, однак воно вже не робило такого сильного враження, як це було при живій розмові. Весь цей інцидент, який спокійно і без конфлікту було розв'язано, виявив мені ще одну рисочку характеру Олега Романовича: будучи принциповим, критичним у фаховій оцінці у приватній розмові, він, коли йшлося про широке оприлюднення цієї оцінки, жертвував тою принциповістю і критикою (навіть при тому, що вона була справедлива і конструктивна, а він мав на неї повне право!) во ім'я того, щоб не зіпсути цим людських стосунків, не нашкодити комусь цією оцінкою.

Зустріч із Радою Остапівною Лисенко у ЛНМА ім. М. Лисенка. 2007 рік.

*Сидять зліва направо: Оксана Мартиненко, Наталія Кашкадамова,
Марія Гарнавецька, Рада Лисенко, Олег Криштальський.
Стоять зліва направо: Яким Горак, Северин Тихий, Ніна Дика,
Олександр Козаренко, Оксана Письменна, Любомира Яросевич,
Етелла Чуприк, Володимир Ігнатенко, Олександр Зелінський.*

³ Рівень фестивалю визначають гроші? // *Поступ* (2003/43, 22–23 березня), с. 6.

Весною 2007 року до Львова загощила професор Національної музичної академії у Києві Рада Остапівна Лисенко (внучка класика української музики), щоб представити львівським музикантам сольний речиталь з творів Миколи Лисенка своєї аспірантки. Перед концертом зусиллями Олександра Козаренка було організовано у концертному залі львівської консерваторії зустріч з Радою Остапівною, яка була хоч і коротка, але пройнята сердечністю і теплотою спілкування. Рада Остапівна розповідала про контакти зі Львовом своєї родини – діда, батька, батькових сестер, про роль Львова в її біографії, про контакти з львівськими композиторами (В. Барвінським та С. Людкевичем). Згадала і про присутнього Олега Романовича, давши високу оцінку його виконанню Другої української рапсодії Лисенка. Після цього відбулася дуже зворушлива сцена зустрічі обох професорів, Олег Романович кілька слів сказав про свої контакти з Радою Остапівною. Після зустрічі всі бажаючі зазнимкувалися з київською гостею. До них прилучився і я, але потім, не потурбувавшись вчасно про фотографію, забув про її існування. Тільки 2010 року, побачивши випадково у колег, згадав про існування цієї знимки і роздобув для себе копію. Це фото особливо дороге мені тепер не лише як пам'ятка зустрічі з Радою Остапівною, але як і спільне фото з педагогами, яких нині вже серед нас нема (зокрема з Криштальським, Володимиром Ігнатенком, Любомирою Яросевич).

Відзначення 70-літнього ювілею Романа Сімовича. Львів, 1971.

*Сидять зліва направо: В'ячеслав Цайтц, Роман Сімович, Петро Гудз.
Стоять зліва направо: Юрій Булка, Олег Криштальський, Іван Козачук, Зенон Дашак,
Анатолій Кос-Анатольський, Віра Лапенко.*

2008 року, принагідно цікавлячись постаттю і творчістю Романа Сімовича, я отримав від Юрія Петровича Булки декілька фотографій 1971 року, які стосувалися відзначення 70-літнього ювілею композитора. Фотографії ці мене дуже зацікавили, але на жаль Юрій Петрович не встиг атрибутувати для мене деяких зазнимкованих

осіб. Серед впізнаних мною осіб на одній зі світлин був Олег Романович, і я вирішив звернутися до нього по допомогу. Зустрівшись, показав йому світлину, і він виявив до неї великий інтерес, бо про її існування не знав (чи не пригадував). Зазначених осіб визначив моментально. Принагідно я поцікавився, чи не пригадує він концерту з нагоди того ювілею композитора, на якому п'яніст Костянтин Донченко вперше виконав першу частину фортеп'янного концерту Р. Сімовича. Олег Романович про цей концерт пам'ятав, але не зміг поділитися враженнями, бо не був на ньому присутній. Цій зустрічі судилося стати останнім ближчим моїм спілкуванням з професором Криштальським.

Небагато загалом швидкоплинних моментів ближчого спілкування з Олегом Криштальським подарувала мені доля. Але кожен з тих моментів залишився в моїй пам'яті як яскравий спомин контактів з видатним музикантом та дуже колоритною і світлою людиною.

